

מתניתין:

בשעת מיתה].

ואף לא האשה — נוטלת מן השבח נב-א
שהשביחו הנכסים לאחר מיתה בעלה, ולא
בראוי לבוא לבעלה לאחר מיתתו —
בכתובתה, שאם לא היו שוים הנכסים כדי
כתובתה, והשביחו, אינה נוטלת מאותו
שבח.

ואף לא הבנות במזונותיהן. כלומר, בנות
שהיו לאם קודם שנישאה לאב, וקיבל האב
שיזונו מנכסיו לפרק זמן⁽¹⁾ — אין נוטלות
בשבח שהשביחו נכסי אביהם לאחר מיתתו

הבכור לאב נוטל פי שנים בנכסי האב,
ואינו נוטל — הבכור לאב — פי שנים
בנכסי האם.⁽¹³⁾

ואינו נוטל הבכור פי שנים בשבח שהשביחו
נכסים לאחר מיתת האב קודם חלוקה.⁽¹⁴⁾

ולא בראוי [היינו נכסים שלא היה אביהם
מוחזק בהם בשעת מיתתו, אבל היו ראויים
ליפול לו בירושה ונפלו לאחר זמן] —
בבמחזק [כבנכסים שהיו מוחזקים לאב

ואם כן, הרי יש לה הרבה נכסים מלבד נכסי
מלוג, ולמה הוצרך רש"י לפרש שהנידון הוא על
נכסי מלוג שלה.

14. הוסיף רש"י ביאור: אין הבכור נוטל פי
שנים בשבח, אלא שמין את הנכסים מה היו
שוין בשעת מיתת אביהן, והבכור שנטל שני
חלקים בקרקעות, יתן מעות כמה ששוה שבח
חלק השני שנטל בשביל הבכורה], ואותן מעות
יחלקו בין כולם.]

1. כן פירש רש"י. והתוספות בד"ה ולא, הרבו
להקשות עליו: אין לשון "בנות" משמע כן,
דלמה ליה למינקט בנות יותר מבן, ולא הוה ליה
למינקט לשון רבים אלא: ולא בת אשתו
במזונותיה, דלשון "בנות" משמע, מזון הבנות
שלו שאוכלות בתנאי בית דין. וכן הקשה ממה
דחשיב לה בגמרא "תנאי כתובה", ואילו בנות
אלו אינם ניזונות מכח שהם בנותיה של אשתו,
אלא הוא הדין בנות של אחרים היו ניזונות, אילו
היה פוסק כן עם אשתו שהיא כבעל חוב.
ולכן פירשו, שהכוונה למזון בנותיו שיש לו
גרמנה, שהוא תנאי בית דין שיזונו מנכסיו.

ומכל מקום יש לו תשלומין ומחוייב להביא
בתוך ימי החג אף על גב דכבר ראה ולא הביא,
הוא הדין הכא, אף על גב דהמצוה היא ביום
שלשים וכבר מת הבן, מכל מקום עדיין יש חיוב
לפדות.

13. א. לכאורה כוונת המשנה היא, שהבכור לאב
נוטל פי שנים בנכסיו, ואילו בכור לאם אינו
נוטל פי שנים בנכסי האם. ומיהו לשון המשנה
לא משמע כן, ועוד, הרי כבר שנינו בתחילת
הפרק שהבכור לאם אינו בכור לנחלה, ומשמע
בין לנחלת האב ובין לנחלת האם.

וראה ברש"י בגמרא על מה דילפינן לה מ"כי
הוא ראשית אוננו לו משפט הבכורה", שכתב:
משמע דאדידיה קאי, כלומר בנכסיו משפט
הבכורה ולא בנכסי אשתו. הרי מבואר שלא למד
רש"י ממה שנאמר "ראשית אוננו" שהפסוק אינו
מדבר על בכור לאם, אלא ד"משפט הבכורה"
ביחס למי שהוא ראשית אוננו, ולא משפט
הבכורה ביחס לאשתו של מי שהוא ראשית אוננו,
ועל פי זה נתבאר בפנים.

ב. ברש"י פירש: בנכסי האם: נכסי מלוג.
ותמה הרש"ש: הרי בהכרח שהנידון הוא באם
גרושה או אלמנה, שאם לא כן בעלה יורשה,

או בראוי לבוא לאביהם לאחר מיתתו.

שנינו ביבמות [מ א]: יבם הכונס את יבמתו, זוכה בכך בנכסי אחיו המת, וכן הוא יורש את אביו פי שנים, דהיינו, את חלקו ואת חלק המת, לפי שהיבם נעמד במקומו של אחיו המת.⁽²⁾

ואף לא היבם — הנוטל פי שנים [חלקו

וחלק אחיו המת] בירושת אביהם שמת לאחר האח — אינו נוטל בשבח שהשביחו נכסי האב לאחר מיתתו, או בראוי לבוא לאב לאחר מיתתו.⁽³⁾

וכולם אין נוטלין בשבח, ולא בראוי כבמוחזק — מפרש לה בגמרא.

וראה עוד ברש"י ביבמות כד ב על המבואר שם בגמרא שקרייה רחמנא "בכור" לומר: מה בכור אינו נוטל בראוי כבמוחזק, אף האי אינו נוטל בראוי כבמוחזק, "בכור אינו נוטל חלק בכורה בנחלה הראויה לבוא להם לאחר מיתת אביהן, אלא במה שמוחזק ביד אביהן ביום מותו, אף יבם הנוטל פי שנים בנכסי אביו: חלקו וחלק אחיו שמת אינו נוטל בראוי כבמוחזק". כלומר, אינו נוטל במה שהיה ראוי לאביו. ולמדו הראשונים שם מדבריו [ראה רמב"ן ורשב"א. וראה ריטב"א שפקפק], שאם מת האב לאחר מיתת האח המת, הרי היבם נוטל פי שנים בנכסי אביו.

והראשונים חלקו על רש"י, ומשום שלדעתם באופן זה אינו נוטל פי שנים בנכסים, כיון שהיבם יורש את אחיו ולא את האב, וכשמת האב לאחר מיתת האח, הרי "ראוי" הוא ביחס לאח, ואין היבם נוטל במה ש"ראוי" לאח. וכן פסק השולחן ערוך [אבן העזר קסג א].

וביאור דקדוקם לכאורה הוא: כיון שהזכיר רש"י כאן נטילת פי שנים בנכסי האב, הרי אי אפשר לפרש אלא שמת האב לאחר האח, שהרי אם מת קודם האח, כבר ירשו המת, ונמצא שאין הוא נוטל את חלקו מהאב אלא מכח הדין שהוא יורש את אחיו. וביותר, שהרי רש"י מפרש שאינו נוטל את הראוי לבוא לאביו, והרי אם מת האב קודם לאח, למה לא יטול במה שהיה ראוי לאביו בשעת מיתתו שלו, וכבר בא לידי מימוש

2. המקור לזה בשיטת רש"י יתבאר בהערה הבאה. ו ביבמות מ א איתא בגמרא בלשון תמיהה: "אי מה בכור נוטל פי שנים לאחר מיתת האב, אף האי נוטל פי שנים לאחר מיתת האב"? ומשנינן: מידי "יקום על שם אביו" כתיב! "יקום על שם אחיו" כתיב!

ובפשוטו מבואר כאן היפך דברי רש"י, ואכן הרבה ראשונים ביבמות כד א [ראה רמב"ן רשב"א וריטב"א שם] הוכיחו מכאן שלא כשיטת רש"י. אך ראה בביאור הגר"א באבן העזר סימן קסז שהעיר, דמפירושו של רש"י בסוגיא שם מבואר שנזהר מזה ואין כלל סתירה לדבריו, ראה שם, וראה גם בריטב"א ביבמות שם, וראה גם ב"ים של שלמה" בפרק רביעי דיבמות סימן כג. ומשמע, שלשיטת רש"י אכן דרשינן שיהיה היבם כבכור ליטול פי שנים בנכסי האב. [דברינו בזה הם על פי הבנת האחרונים בשיטת רש"י. ומיהו מדברי השו"ת מיימוניות משפטים סימן נא בתחילת דבריו נראה טעם וגדר אחר במה שהוא נוטל פי שנים בירושת האב שמת לאחר האח, אך ראה המשך דבריו בסוף ד"ה ותימה]. וראה עוד השלמת הענין בהערה הבאה.

3. א. נתבאר על פי רש"י שכתב: ולא היבם שנוטל פי שנים: חלקו וחלק המת שייבם את אשתו, אינו נוטל פי שנים בחלק אחיו לא בשבח ולא בראוי.

גמרא:

שנינו במשנה: הבכור נוטל פי שנים בנכסי האב, ואינו נוטל פי שנים בנכסי האם:

שואלת הגמרא: מאי טעמא? (4)

ומפרשינן: משום דאמר קרא: "כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו, כי הוא ראשית אונו לו" (5) משפט

הבכורה". משפט הבכורה לאיש. כלומר, בנכסי האיש שהוא לו ראשית אונו, ואין משפט הבכורה לאשה. כלומר, מי שהוא ראשית אונו אין לו משפט בכורה בנכסי אשתו של מי שהוא לו ראשית אונו. (6)

שנינו במשנה: ואינו נוטל [הבכור] בשבח:

ומפרשינן טעמא משום דכתיב "בכל אשר ימצא לו [לאב בשעת מיתה]" (7).

קודם מיתתו של האב.

ב. ביארו האחרונים את שיטת רש"י כפי שנתבארה לעיל בהקדמה שבפנים, שלדעתו שני דינים נאמרו ביבם, ומלבד זכותו בנכסי אחיו הרי הוא עומד במקומו ליטול פי שנים בנכסי אביו, ונתמעט מה שהיה ראוי לאביו.

ו בפשוטו נראה, שלדעת רש"י לא נאמר המיעוט שאינו נוטל בראוי אלא בדין ירושתו את אביו, אבל בדין ירושתו את אחיו לא נאמר מיעוט זה, והיינו דלא הזכיר רש"י מיעוט ראוי אלא לענין ירושתו את אביו ולא בירושתו את אחיו. והטעם בזה בפשוטו הוא, כי מ"בכור" ילפינן לה לדין מחודש זה, ואם כן, רק לענין הדין המחודש שבפסוק זה הוא שעשאתו התורה כבכור שלא ליטול בראוי, אבל לענין ירושתו את אחיו הנלמד מ"יקום על שם אחיו" לא עשאתו התורה כבכור.

[ולכאורה היה מקום לפקפק בזה, שאם כן, תיקשי: למה לא יטול בירושת אביו שמת גם בראוי, והרי אם כי ביחס לדין המחודש הרי ראוי שאינו נוטל, מכל מקום יטול מכח דין ירושתו את אחיו שבזה לא מיעטה התורה את הראוי. ומכח זה היה נראה, שבשני הדינים מיעטה התורה את הראוי. ומה שלא הזכיר רש"י אלא את הראוי לאביו ולא את הראוי לאחיו, יש להעיר מלשון רש"י בחומש, שלא הזכיר כלל שהיבם יורש את אחיו בנכסיו שלו, אלא את

הדין שהוא נוטל פי שנים בנכסי אביו, ואכן הדבר צריך תלמוד. גם יש להעיר, שאגב שבח שאין שייך למעטו בנכסי האב בפשוטו — ראה בהערות בהמשך הסוגיא — לכן גם לענין ראוי נקט רש"י ראוי לאב. אך ראה בתשובות מיימוניות משפטים סימן נא, שלמד ממה שלא הזכיר רש"י ראוי אלא גבי אב ולא גבי אח, שמנכסי האב הרי הוא נוטל בראוי, וכן נקטו האחרונים].

4. למבואר, שהנידון הוא על ירושת הבכור לאב בנכסי אמו, יש לעיין: מהיכי תיתי לומר שיקבל פי שנים בירושת אמו?!

ושמענו לבאר, משום שאמר הכתוב "לתת לו פי שנים", ויש מן המפרשים שפירשו, דהיינו, שהאחים נותנים מתנה לבכור, ומשום כך היה מקום לומר שיתנו לו מתנתם גם במה שירשישם הם את אמם.

5. כן צריך לומר.

6. כן נראה מדברי רש"י, וראה בהערה על משנתנו.

7. בבבא בתרא נחלקו אמוראים אם יש לבכור חלק בנכסי אביו קודם חלוקה, וקיימא לן דיש לבכור קודם חלוקה. ולפי זה תמה ביד רמה

שנינו במשנה: **ולא בראוי כבמוחזק:**

ומפרשין טעמא, משום דכתיב **"בכל אשר ימצא לו [לאב בשעת מיתה]"**.

שנינו במשנה: **ולא האשה בכתובתה** [נוטלת בשבח או בראוי]:

ומקשינן עלה: **איני, והאמר שמואל: בעל חוב שהלוה לחבירו מעות ומכר לזה את**

דתפוסת הבית אשבחה.

8. נתבאר על פי רש"י. ויש מקום עיון בלשונו, שבמשנתנו פירש שהנידון הוא לגבי שבח שהשבח אצל היורשים, ואילו גבי "בעל חוב גובה את השבח" פירש, שהנידון הוא שבח שהשביחו לקוחות.

ולכאורה היה נראה, דיותר מסתבר לגבות משבח שהשביחו יתומים מאשר לקוחות, ולכן במשנתנו שבחה לומר שאינה גובה, נקט רש"י שאינה גובה אפילו מן היתומים, ואילו בעל חוב שגובה נקט רש"י שאפילו מן הלקוחות.

אך ראה בתוספות כבבא מציעא טו א על דברי שמואל, שכתבו: נראה דגבי אפילו משבח שהשביחו יתומים, ואף על פי שאין להם על מי לחזור, והוה ליה כמתנה דאמרינן לקמן דלא גבי שבחא, מכל מקום גובה מהן משום דכרעיה דאבוהון נינהו, כדמוכח בפרק יש בכור, דתנן: אין הבכור נוטל פי שנים בראוי כבמוחזק, ולא בשבח ולא האשה בכתובתה ולא הבנות במזונותיהן, ופריך בגמרא: והאמר שמואל בעל חובה גובה את השבח ... והתם משבח יתומים מיירי. וכן כתבו התוספות כאן. הרי מבואר שאדרבה חידוש יותר לגבות מיתומים מאשר מלקוחות.

9. כעין זה כבבא בתרא קלב ב, ופירש שם

[בבא בתרא פרק שמיני אות צח, ראה שם בסוף דבריו]: כיון שיש לבכור קודם חלוקה, אם כן, נמצא שחלקו השביח, ומה שייך למעט את השבח משום שאינו מצוי לאביו!?

וביאר: הא דיש לבכור קודם חלוקה היינו זכות בעלמא, ואותו זכות יכול הוא למכור ולתת במתנה ולענין זה בלבד אמרו שיש לבכור קודם חלוקה], אבל עדיין לא זכו לא הוא ולא הלוקח זכיה גמורה אלא אחר חלוקה, שיהיה השבח שלו מחמת ד"ארעאי אשבח".

אבל הרי"ף בפרק יש נוחלין [והיינו רבוואתא שהובאו שם ביד רמה] סובר, שיש לבכור קודם חלוקה זכיה גמורה בגוף אבל לא בשבח. ותמה על זה ביד רמה, דכיון דיש לו זכות בגוף, ממילא יש לו זכות בשבח!?

ובשיעורי רבי שמואל לבבא בתרא אות רטז, כתב לבאר בשני אופנים:

האחד: גזירת הכתוב הוא, שיש שיור בעצם הבעלות של הבכור לענין השבח שעד החלוקה, ועל כן לא אמרינן "ארעא דידיה אשבח". [יש לעיין בזה, היכן היא גזירת הכתוב, שהרי למדנו שבח מ"בכל אשר ימצא לו", ופסוק זה למעוטי ראוי הוא דאתי].

השני: הא דיש לבכור קודם חלוקה הביאור הוא, דיש להבכור זכות לקחת מתפוסת הבית מה שמוחזק אצל אביו, אבל מה שאינו מוחזק אינו נוטל, ועל כן אינו נוטל השבח, דארעא

[נוטלות בשבח ובראוי]:

שואלת הגמרא: **מאי טעמא?**

ומפרשינן: **כי תנאי כתובה**, [תנאי שהוא מתנה עם אשתו וכותב לה בכתובתה], אף הוא **ככתובה עצמה דמי**.⁽¹⁰⁾

שנינו במשנה: **ולא היבם** [נוטל בשבח ובראוי]:

שואלת הגמרא: **מאי טעמא?**

ומפרשינן: **כי "בכור" קרייה רחמנא ליבם**, וכמאמר הכתוב: "והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת", ובככור אמרה תורה "בכל אשר ימצא לו" ולא בשבח ובראוי.⁽¹¹⁾

אמר אביי:⁽¹²⁾ **לא שנו** שאין היבם נוטל בשבח ששבחו נכסי האב, **אלא בשבח ששבחו הנכסים בין מיתה של האב ליבום**. כלומר, כגון שמת האב ואחר כך מת אביו ועדיין לא חלקו, והשבחו הנכסים ובא היבם וייבם, ומשום ששבח זה כמו ראוי הוא שאינו מצוי לאב.

אבל שבח ששבחו נכסים של האב לאחר שייבם, דהיינו, **בין יבום לחלוקה של האחים** בנכסי האב — שקיל [נוטל] היבם.

שואלת הגמרא: **מאי טעמא?**

ומפרשינן: משום ד"יקום על שם אחיו המת" לנחלה⁽¹³⁾ **אמר רחמנא ביבם**, והרי קם משעת מיתה של האב לזכות פי שנים בנכסי

הבכור אשר תלד", ומוקמינן ביבמות דביבם מיירי, וקאמר רחמנא דמצוה בגדול לייבם. [ומכאן יש לתמוה על הבנת האחרונים בשיטת רש"י שהיבם נוטל פי שנים בירושת אביו שמת לאחר האב המת, שמקורו הוא מדקרייה רחמנא "בכור", שהרי אם כן, למה לא הזכיר רש"י כאן דבר זה שהוא נוגע לענינו יותר מהדין שהגדול מייבם! ? וכבר נזכר בהערה לעיל, שמדברי השו"ת מיימוניות משפטים סימן נא נראה גדר אחר בזה].

12. ראה בהערה שלאחר מחלוקת רבא עם אביי, תוספת ביאור בדברי אביי ורבא.

13. לשון רש"י הוא: יקום על שם אחיו: והיינו לנחלה, כדאמר ביבמות בכור קרייה רחמנא, ודינו בככור דלא יטלו בראוי ובשבח", וכנראה יש כאן איזה טעות סופר, כי לא מצאנו ביבמות שילמדו לפרש ד"יקום על שם אחיו" היינו לנחלה מדקרייה רחמנא "בכור", ולא הזכר ביבמות כד ב אלא כמו שנזכר בסוגייתנו,

רשב"ם: בכתובה הקילו כדאקילו גבה לענין זיבורית [שאינה גובה אלא ממנה, שלא כבעל חוב הגובה מן הבינונית], וכדמפרש טעמא בכתובות פו א: דיותר משהאיש רוצה לישא, האשה רוצה לינשא דניחא לה בכל דהו, כדריש לקיש "טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו" [טוב לשבת שני גופים מלהיות אלמנה], אבל שאר בעל חוב שעושה טובה ללוה לא מקלינן גביה, דבשביל שהוא עושה טובה אין לו לאבד בחינם.

10. כבר נזכר בהערה לעיל, שהתוספות תמהו מכאן על פירושו של רש"י, ד"הבנות במזונותיהן" היינו מה שחייב הוא את עצמו לזון את בת אשתו, ד"בתה הניזונית בפסק פסק עם אשתו לזון את בתה חמש שנים, לא מיקרי תנאי כתובה, דאינה ניזונית מכח שהיא בתה, דאפילו בת אחרים היתה ניזונית אם פסק עליה עם אשתו שהיא כבעל חוב, אלא במזון הבנות שהוא תנאי בית דין איירי".

11. כתב רש"י: בכור קרייה רחמנא "והיה

שנינו במשנה: **וכולם אין נוטלין בשבח:**

ומפרשינן: לכך חזרה המשנה ושנתה בבא נב-ב
זו, כדי לאתויי [לרבות]:

אף שבחא דממילא — ללא טירחת
היורשים — שאף שבח זה אין הם נוטלים,
ובגון הפורה והוי שובלי [שחת שגדלה
והיתה לתבואה ושבלים], שלפופי והווי תמרי
[סמדר ונעשו תמרים], שלא נאמר: רק
בשבח שטרחו בו היורשים אין הם נוטלים
וכגון זיבול שדות קשקוש ועידור.

שנינו במשנה: וכולם אין נוטלין ... ולא
בראוי כבמוחזק:

האב, ומה ששבחו הנכסים לאחר מכן —
שלו שבחו. ואין אתה יכול למעט אלא את
השבח ששבחו נכסי האב קודם ליבום,
שעדיין לא זכה בהם היבם.

רבא אמר: אפילו שבח ששבחו נכסי האב
דבין יבום לחלוקה נמי לא שקיל היבם.

מאי טעמא? משום שדין היבם כבכור, מה
בכור אין לו זכות בשבח ששבחו נכסים
קודם חלוקה של הבכור עם אחיו, וכמבואר
במשנתנו, אף יבם נמי אין לו זכות בשבח
ששבחו נכסים של האב קודם חלוקה של
היבם עם שאר אחיו. (14)

בפנים. והיינו שהנידון הוא בכגון שמת האב
לאחר האח ושבחו נכסיו, אבל אם מת האב
קודם לאח וכבר זכה האח בחלקו בחייו פשיטא
שנוטל היבם בין בגוף ובין בשבח, דכיון שכבר
זכה בהם האח בחייו הוה ליה כשאר נכסיו,
ובנכסי האח עצמו ודאי דנוטל אף את השבח
לכולי עלמא [בין לרש"י, שבירושת האח לא
נאמרו דינים שונים משאר ירושות, ובין לשאר
הראשונים שגם ביחס לירושת האח נאמרו דינים
שונים, כי מאחר שכבר זכה האח בחלקו, הרי
מה שהשביח אחר כך — שלו השביח, ולא
יתכן למעט את היבם מירושת השבח], וכמו
שנוטל את השבח של שאר נכסי אחיו, כך נוטל
את השבח בנכסי האח שירש מאביו, כי מאי
שנא זה מזה כיון שכבר זכה בהם האח בחייו,
[ואף שקודם חלוקה היא, הרי יש ליבם קודם
חלוקה כמו לאחר חלוקה ושלו השביח], וכן
מבואר במרדכי בבבא בתרא סימן תרעו.

וביאור מחלוקת אביו ורבא היא, דרבא סבירא
ליה לדמות יבם לבכור, שהרי כבכור עשאתו
תורה, וכשם שהבכור אינו נוטל במה ששבחו
הנכסים קודם חלוקה, כך הוא גם דין היבם

דמ"בכור" ממעטינן ראוי. וגם אין מובן למה
הזכיר רש"י כאן שאינו נוטל בראוי ובשבח
כבכור, כי מה ענינו למבואר בגמרא דאמרינן
"והרי קם", ודבר זה היה לרש"י להזכירו כדיבור
הקודם.

14. תוספת ביאור כפי שנתבאר בחידושי רבי
שמואל בבא בתרא סימן כו [בתוספת דברים
במוסגר. וראה עוד בשיעורי רבי שמואל לבבא
בתרא יב ב אות ריד, רטו ורטז, שם נתבארו
הדברים ביתר אריכות]:

כבר נתבאר בהערה לעיל, שלשיטת רש"י
זוכה היבם בנכסי האב שמת לאחר שמת האח,
ולא איכפת לן מה שהוא ראוי לאח, כי עיקר דין
ראוי נאמר רק ביחס לנכסי האב שהוא עומד
במקום אחיו לירש. ושיטת ראשונים אחרים היא,
שאם מת האב אחר שמת האח אין היבם נוטל
בהם כלום, ומשום שדין ירושת היבם בנכסי
אחיו נאמרו, ובהם מיעטה התורה את הראוי,
וכשמת האב לאחר האח הרי זה ראוי ביחס לאח
המת.

ולשיטת רש"י מתבארת הסוגיא כמו שנתבאר